

DE CE ESTE ROMÂNIA ALTFEL?
ZECE ANI MAI TÂRZIU

Volume publicate la Humanitas:

- Istorie și mit în conștiința românească* (1997, 2000, 2002, 2006, 2010, 2011; 2017, ediție ilustrată)
- Jocul cu trecutul: Istoria între adevăr și ficțiune* (1998, 2002, 2008)
- Două secole de mitologie națională* (1999, 2002, 2005, 2011, 2017)
- Mitologia științifică a comunismului* (1999, 2005, 2011)
- Sfârșitul lumii: O istorie fără sfârșit* (1999, 2007)
- Pentru o istorie a imaginarului* (2000, 2006)
- România, țară de frontieră a Europei* (2002, 2005, 2007, 2012)
- Mitul democrației* (2003, 2007, 2013, 2020)
- Între inger și fiară: Mitul omului diferit din Antichitate până în zilele noastre* (2004, 2011)
- Jules Verne: Paradoxurile unui mit* (2005)
- Omul și clima: Teorii, scenarii, psihoze* (2005, 2017)
- Tinerete fără bătrânețe: Imaginarul longevității din Antichitate până astăzi* (2006)
- Occidentul: O interpretare istorică* (2007)
- Napoleon III cel neiuibit* (2008)
- „Germanofili”: Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial* (2009, 2010, 2013)
- Franța, hegemonie sau declin?* (2010)
- Tragedia Germaniei: 1914–1945* (2010, 2012)
- Capcanele istoriei: Elita intelectuală românească între 1930 și 1950* (2011, 2012, 2016)
- Istoriile mele: Eugen Stancu în dialog cu Lucian Boia* (2012)
- Explorarea imaginară a spațiului* (2012)
- De ce este România altfel?* (2012, 2013, 2018)
- Eugen Brote (1850–1912): Destinul frânt al unui luptător național* (2013)
- Sfârșitul Occidentului? Spre lumea de mâine* (2013)
- Balcic: Micul paradis al României Mari* (2014, 2020)
- Primul Război Mondial: Controverse, paradoxuri, reinterpretări* (2014)
- Dosarele secrete ale agentului Anton: Petru Comarnescu în arhivele Securității* (2014)
- Suveranii României: Monarhia, o soluție?* (2014)
- Maria, regina României, Jurnal de război* (3 vol., editor) (2014–2015)
- Cum s-a românizat România* (2015)
- Mihai Eminescu, românul absolut: Facerea și desfacerea unui mit* (2015)
- Strania istorie a comunismului românesc (și nefericitele ei consecințe)* (2016)
- Un joc fără reguli: Despre imprevizibilitatea istoriei* (2016)
- În jurul Marii Uniri de la 1918: Națiuni, frontiere, minorități* (2017)
- De la Dacia antică la Marea Unire, de la Marea Unire la România de azi* (2018)
- Cum am trecut prin comunism: Primul sfert de veac* (2018)
- Cum am trecut prin comunism: Al doilea sfert de veac* (2019)
- Întrebări fără răspuns (sau cu prea multe răspunsuri)* (2019)
- Românii și Europa: O istorie surprinzătoare* (2020)
- Scurtă istorie a dezastrelor naturale: Epidemii, cutremure și dereglări climatice* (2020)

LUCIAN
BOIA
DE CE ESTE ROMÂNIA
ALTFEL?
ZECE ANI MAI TÂRZIU

Ediție aniversară,
cu un eseu inedit

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Adina Săucan
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Florina Vasiliu, Veronica Dinu

Tipărit la Livco Design

© HUMANITAS, 2012, 2022

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Boia, Lucian

De ce este România altfel?: Zece ani mai târziu /
Lucian Boia. – Ed. aniversară, cu un eseu inedit. –
București: Humanitas, 2022
ISBN 978-973-50-7344-2

94

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021 408 83 50, fax 021 408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723 684 194

Prefață la ediția aniversară de zece ani

DE CE ESTE ROMÂNIA ALTFEL? împlinește zece ani de la apariție. Zece ani și un tiraj care a urcat până la 80.000 de exemplare. De-a lungul acestui deceniu, o mulțime de recorduri (din păcate, predominant negative) au continuat să illustreze și să confirme ciudatul „altfel“ românesc. Mai întâi, totuși, o constatare îmbucurătoare: economia românească pare să se fi pus în mișcare; în consecință, PIB-ul a crescut considerabil. În 2010, raportat la media Uniunii Europene, PIB-ul pe locuitor era în România de 52%, față de 44% în Bulgaria, 63% în Polonia și 65% în Ungaria. Aproape un deceniu mai târziu, în 2019, România urcase la 69%, în timp ce Bulgaria afișa 53%, iar Ungaria și Polonia, 73% fiecare. Se vede,

așadar, cum România a lăsat Bulgaria departe în urmă, apropiindu-se de grupul țărilor din Europa Centrală.¹

Paradoxal însă, în loc să se atenueze ca urmare a creșterii economice, recordurile negative par să rămână neclintite la locul lor. O uimitoare colecție! România își menține în această privință condiția de campioană absolută în cadrul Uniunii Europene. Țara cu cei mai puțini kilometri de autostradă și cu cei mai mulți morți în accidente rutiere. Țara cu cea mai învechită și mai deteriorată infrastructură feroviară (călătoria cu trenul devenind adesea o adevărată aventură). Țara cu cea mai scăzută natalitate din întreaga Uniune Europeană și, în plus, cu cea mai ridicată mortalitate infantilă. Țara cu cei mai mulți analfabeți și cu cel mai ridicat abandon școlar. Țara cu cei mai puțini cititori și cu cea mai redusă piață de carte. Țara toaletelor din fundul curții. Și tot așa... Astfel stând lucrurile, nu este de mirare că procesul de vaccinare împotriva Covid-19 a fost în România mult mai lent și mai incomplet decât în celelalte țări europene (cu excepția Bulgariei). Ca să nu mai vorbim de numărul de morți în secțiile de terapie intensivă,

1. Date preluate din *Newsweek* (ediția românească), 24 septembrie – 31 octombrie 2021, pp. 30–33, conform Eurostat.

un alt „record“ românesc. Fiecare cititor poate completa cu noi exemple această listă de-a dreptul stupefiantă. România „altfel“ se încapătănează să rămână un subiect de actualitate.

Pe scena politică a României se poate petrece orice, inclusiv apropieri dintre cele mai puțin așteptate. Așa a fost cu un deceniu în urmă, Uniunea Social-Liberală (USL), care i-a reunit – e drept, pentru scurt timp – pe liberali și pe social-democrați, altminteri inamici „inconciliabili“. Acum se părea că toate punțile sunt rupte, după ani de ostilitate aparent extremă între liberali și cei supranumiți „Ciuma roșie“ și considerați răul absolut pentru România. Ne-am trezit însă, peste noapte, cu o alianță în toată regula între cei pe care totul părea să-i despartă. „Pupat toți Piața Independenței“, cum ar fi zis Caragiale. „Ciumați“ și „neciumați“ vor governa împreună. Ce vreți? Trăim în România.

Am completat această nouă ediție cu un text inedit intitulat „Ce-ați făcut cu România? Impasul cultural“, gândit inițial ca un eseu de sine stătător, dar socotit în cele din urmă mai potrivit ca anexă și prelungire ale *României altfel*. Cu aceste rânduri, autorul și-a încheiat misiunea; de acum încolo, cartea aparține cititorilor săi.

martie 2022

**FILOZOFIA LUI *ALTFEL*:
RĂSPUNS UNOR CRITICI**

Prefață la ediția a II-a

NICI PRIN GÂND nu mi-a trecut că eseu acesta va avea un asemenea impact: 40.000 de exemplare difuzate în câteva luni și o dispută care nu se mai încheie. Idealul, din punctul meu de vedere, ar fi să nu-mi comentez propriile ziceri și nici ce spun alții despre ele: m-am exprimat o dată, atunci când am scris. Constat însă cam prea multă neînțelegere, uneori de-a dreptul rea-credință, așa că mă simt obligat să fac o serie de precizări.

NU ESTE DELOC ADEVĂRAT, cum vrea să dea de înțeles Mircea Vasilescu, redactorul-șef al revistei *Dilema veche*, că lucrarea mi-ar fi fost comandată, în vederea unei „lovituri editoriale”: „o excepțională idee de marketing“, pentru a-l cita

exact. „Cred“ – spune tot el – „că titlul i l-a dat dl Gabriel Liiceanu“. Trăiam în iluzia că sunt totuși capabil să inventez un subiect și, la nevoie, să-i pun chiar un titlu. Îl asigur pe Mircea Vasilescu că și subiectul, și titlul îmi aparțin: eu le-am propus editurii, și nu editura mie. N-am scris nicicând determinat de motive mercantile și nu e vina mea dacă eseul a devenit un bestseller. Scriu doar ceea ce „simt“ și ceea ce cred la un moment dat că merită să împărtășesc și altora.

Tot în *Dilema veche*, Cristian Ghinea mă acuză (sau mă scuza?) că aș fi scris cartea la „nervi“. Doar astfel aș fi putut ajunge să „dau picioare în gură României“ (delicata expresie îi aparține – „le style c'est l'homme même“). Mi se pare însă că nu textul meu, ci articolul domnului Ghinea e scris la nervi. De ce m-aș fi supărat? Nu eram un partizan al lui Traian Băsescu. De altfel, și dintr-o parte, și din alta, mi s-a reproșat „echidistanța“. Și, apoi, nu suntem prea obișnuiți cu România ca să ne enervăm una-două? Nici măcar n-am spus multe lucruri care n-ar putea fi găsite în lucrările mele anterioare; doar că le-am spus mai pe scurt, și cu accente ceva mai ascuțite, ceea ce le-a făcut să fie observate mai bine.

Nu vreo stare nervoasă m-a stimulat, ci, dimpotrivă, un fel de „amuzament“. M-am amuzat imaginându-mi cum au rămas occidentalii cu gura căscată, neînțelegând nimic din ce se petrece în

România. Asta da fractură de civilizație! Aici a fost punctul de pornire. Și am încercat să explic prin istorie de ce suntem *altfel* și de ce, inevitabil, părem și altora altfel. Dacă ar fi să rescriu acum eseul, aș renunța la ancorarea prea detaliată în 2012, lăsând liberă schema mare, interpretarea de ansamblu a istoriei românești. Dar nu mă mai ating de text: așa l-am gândit, așa l-am scris, așa să rămână!

Cristian Ghinea mai are o idee ciudată: aceea că, fie și adevărul de partea mea (deși nu e!), și încă n-ar trebui spus („acum nu e momentul“ era o vorbă sub regimul comunist); i-am descuraja pe români, tocmai când încearcă și ei să întreprindă câte ceva. Atunci, mai bine să-i mângâiem pe creștet: sunt mici, și trebuie să mai crească.

Acum, despre *altfel*, despre filozofia lui *altfel*. Sunt de-a dreptul uluit. E cuvântul de care se împiedică nu puțini dintre criticii mei, și unii se împiedică rău de tot. Noutatea pe care țin să o împărtășescă, cu satisfacția unei neașteptate și prețioase descoperiri, este că nu doar românii, ci toate națiile sunt altfel. Regret acum că nu mi-am intitulat cartea *De ce este România altfel, după cum altfel sunt toți ceilalți?* Mai puțin expresiv, poate, dar anulam din start principalul motiv de neînțelegere. Îmi permit totuși să atrag atenția celor care au sărit peste primele rânduri că textul meu începe așa: „Țările și națiunile

sunt diferite. Asemănătoare și diferite. România intră și ea, firește, în acest joc al asemănarilor și deosebirilor“. Să nu fie suficient de clar? Inteligența mea e limitată, ca a oricărei ființe umane, dar îndrăznesc să sper că nu chiar atât de limitată încât cineva să-și poată închipui, în deplină cinste, că n-aș realiza faptul că și alții sunt altfel. Pe mine m-a interesat însă *altfelul* românesc, fiindcă, evident, românii sunt altfel *altfel*. Comparațiile cu ceilalți își au rostul lor pentru a fixa mai bine locul României, dar, în fond, nu caracteristicile acestora m-au preocupat, ci trăsăturile specifice autohtone.

În raport cu ce, în raport cu cine? O persoană glumeață zicea ceva despre Rwanda (care ar fi și ea altfel, dacă nu încă și mai altfel). Iată într-adevăr o soluție pentru ca România să arate mai europeană: comparația cu Rwanda. Propun să ne limităm totuși la Europa. Dar nu cu Occidentul – sar imediat unii! Să ne comparăm, mai blând, cu țările vecine, mai apropiate și geografic, și istoric, și prin nivelul actual de dezvoltare, și, dacă s-ar putea, mai bine cu Ucraina decât cu Ungaria. De acord și cu această solicitare, însă doar pe jumătate. Sunt două tipuri de comparație. Cunosc prea bine distanța dintre cele două (sau trei) Europe: Europa Occidentală, Europa Răsăriteană (și, între ele, Europa Centrală). Am tratat pe larg subiectul în cartea despre Occident

(*Occidentul: O interpretare istorică*). Raportările sunt de făcut în primul rând la jumătatea central-răsăriteană a continentului, unde se află și România. Am și apelat în mai multe rânduri la două asemenea repere: Polonia și Bulgaria. Unii ar prefera să ne comparăm numai cu Bulgaria (sau, dacă s-ar putea, doar cu Republica Moldova). N-am ce face: România e așezată, parțial, și în Europa Centrală (dacă asta nu se simte prea tare în realitatea românească, geografia n-are nici o vină). Să nu uităm totuși nici celălalt tip de comparație: odată ce România a ales calea occidentalizării, comparația cu Occidentul devine inevitabilă. La 1866, în căutarea unei Constituții, tânărul stat român copiază (era cât pe ce să zic „plagiază“, dar să nu vorbim de funie în casa spânzuratului) nici mai mult, nici mai puțin decât Constituția belgiană (cea mai avansată din întreaga Europă). Atunci, sunt sau nu în drept să o compar cu Belgia? „Belgia Orientului“ era de altfel, aplicată României, o sintagmă curentă în epocă. Dar „Micul Paris“? Ne îndeamnă sau nu să comparăm capitala României cu Parisul „autentic“? Și astăzi, întreaga suprastructură românească este formal de factură occidentală. Pe ei îi imităm, pe ei vrem să-i ajungem din urmă. Așadar, este onest să ne comparăm și cu ei, nu doar să ne prefacem a fi mai occidentali decât suntem, în contrast cu Belarus.

E drept, am îndrăznit să fac un pas mai departe, sugerând că România s-ar putea să fie încă *mai altfel*. În raport, se înțelege, nu cu o țară anume, ci cu un „model ideal“, sintetic și neutru, fie european, fie regional. În această privință, nu e posibilă o demonstrație completă și riguroasă, deși, pe segmente, sunt destule serii statistice care dau de gândit. România interbelică, cu fațada ei atât de occidentalizată, e țara care, chiar în comparație cu vecinii, deține recordul la analfabetism și la mortalitatea infantilă. Caracteristică e nu numai distincția între „noi“ și „ceilalți“, ci și, poate în mai mare măsură, amploarea contrastelor în interiorul spațiului românesc. Și comunismul, care nu se explică doar prin el însuși, ci și prin fundamentul pe care s-a așezat, prezintă o evoluție cu totul atipică. România e țara care intră în comunism cu cei mai puțini comuniști și iese cu cei mai mulți. Prezintă, în punctul de plecare, structuri complet neadecvate comunismului (țară rurală, de mici proprietari), pentru ca, la capătul drumului, să se lepede cel mai greu de structurile comuniste. Afișează mai întâi o stridentă ideologie antinațională, iar în faza ulterioară, o ideologie naționalistă la fel de stridentă. Când în aproape toate țările comuniste se atenuază „cultul personalității“, în România taman bine se intensifică. Atunci când alte țări comuniste europene (mai puțin Albania) încearcă

Cuprins

<i>Prefață la ediția aniversară de zece ani</i>	5
FILOZOFIA LUI <i>ALTFEL</i> : RĂSPUNS UNOR CRITICI	
<i>Prefață la ediția a II-a</i>	11
DE CE ESTE ROMÂNIA ALTFEL?	
Prolog: Să fie un blestem?	37
Întârzierea	39
Spre Occident.	
Contribuția străinilor	50
Complexul de inferioritate	63
Formele fără fond	70
România Mare. Stat național unitar? Economie performantă? Democrație împlinită?	75
O epocă de aur?	86
Cum rămâne însă cu onoarea?	90
Un echivoc românesc: a fost sau nu Holocaust?	93
Convertirea la comunism	95

Ceașescu: comunismul dinastic	106
Ieșirea din comunism: strategia minciunii	114
Confuzia valorilor.	
Mahalaua românească	122
Brandul de țară: o frunză verde.	
Mai sunt românii o națiune?	129
Apatia la români	134
Comedia politicii	138
„Ca românul imparțial“.	
Dar cine joacă corect în România?	145
Epilog: În voia istoriei	153
Notă bibliografică	153

ADDENDUM

CE AȚI FĂCUT CU ROMÂNIA? IMPASUL CULTURAL

Zece ani mai târziu	159
O țară aproape necunoscută	162
Complex românești	170
Cum ocolesc turiștii România	178
Cum reușesc românii să nu citească	182
O problemă de imagine	184
Farsa culturală	189
Academia	194
România ne-educată	196
Metoda „Scorillo“	199
O nouă istorie	202
O anecdotă cu tâlc:	
De Gaulle, Sartre și Voltaire	205
Blocajul ideologic	208
Epilog	212
În loc de postfață	217
Dosar de presă (selecție)	225